

8. Лосева Н. М. Самореалізація особистості викладача вищого навчального закладу як загально педагогічна проблема : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Лосева Наталія Миколаївна. – Донецьк, 2007. – 475 с.
9. Муляр В. І. Самореалізація особистості як соціальна проблема (філософсько-культурологічний аналіз) / В. І. Муляр. – Житомир : ЖІТІ, 1997. – 214 с.
10. Рудницька І. Проблема самореалізації учителя: утвердження через інновації / І. Рудницька // Вища освіта України. – 2008. – № 2. – С. 40 – 44.
11. Сисоева С. О. Проблема формування особистості, здатної до творчої самореалізації / С. О. Сисоева // Наукові праці : зб. – Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2000. – Т. 7 : Педагогіка. – С. 13 – 19.
12. Соціально-професійне становлення особистості : монографія / В. В. Радул, О. В. Михайлов, І. П. Краснощок, В. А. Кушнір ; за ред. В. В. Радула. – Кіровоград : Полігр.-вид. центр ТОВ „Імекс ЛТД”, 2002. – 263 с.

This article analyses the problem of self- realization of a personality according to the opinions of scientists- teachers. Different explanations of the definition «self- realization» are represented, the attention is accented on the mechanisms of the realization of investigating process.

Key words: *self – realization, teacher, creation, self- developing, self- education, professional – and – personal qualities.*

УДК 378.014.553:378.057.875:63

Сопівник Р.В.*

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

На основі системного підходу висвітлено і обґрунтовано процес формування лідерських якостей майбутніх фахівців аграрної галузі шляхом моделювання. Розкрито етапи цього процесу з головними формами і методами виховання лідерських якостей. Показано роль і місце різних суб'єктів виховної роботи у підготовці студентів, як лідерів агропромислового комплексу.

Ключові слова: лідер, лідерство, майбутні фахівці агропромислового комплексу, модель формування лідерських якостей

В умовах глобалізаційних процесів, розбудови демократії і розвитку різних форм господарювання в Україні, розгортання кризових явищ у світовому та загальнонаціональному економічному контексті, погіршення екологічної ситуації на планеті, зміни клімату та, як наслідок, збільшення кількості голодуючих людей, виникає потреба у підготовці аграрними вищими навчальними закладами фахівців із розвиненими лідерськими якостями.

Аналіз досвіду роботи вищих навчальних закладів, у тому числі аграрних, свідчить про існування певних, як теоретичних так і практичних напрацювань щодо розкриття лідерського потенціалу студентів. Проте системно, на основі моделювання з урахуванням усіх елементів і етапів виховання, проблема підготовки фахівців, як лідерів, не вирішувалась.

Формування лідерських якостей студентів при допомозі методу моделювання висвітлені у працях Л.Н.Конишевої, А.А.Авдеєвої, В.Ю.Саляхова та інших. Так, Л.Н. Конишева [1] відзначає, що модель формування лідерських якостей передбачає тісну взаємодію педагога та студента і складається із наступних блоків: цільового, діагностично-аналітичного, змістовного, організаційно-діяльнісного, оціночно-результативного. Проте, на нашу думку, суттєвим недоліком даної моделі є концентрація на блочній структурі при відсутності етапності у формуванні лідерських якостей.

* © Сопівник Р.В., 2012

Зазначений недолік подолано у працях інших російських дослідників, зокрема А.А.Авдєєвої та В.Ю.Саляхова. Так, А.А.Авдєєва приходиться до висновку, що методика формування лідерських компетенцій в системі освітньої діяльності ВНЗ, включає наступні етапи: 1) послідовного орієнтування студента на лідерські компетенції, їх ціннісне осмислення; 2) прилучення до лідерських дій; 3) збагачення лідерського досвіду [2]. В.Ю.Саляхов [3] відзначає, що модель процесу формування лідерських якостей студентів в освітньому процесі носить етапний характер (орієнтування, прилучення, збагачення).

Аналіз наукової літератури засвідчив, що питання обґрунтування моделі формування лідерських якостей студентів – майбутніх фахівців агропромислового комплексу практично не висвітлювались.

Мета статті – обґрунтувати модель формування лідерських якостей студентів аграрних вищих навчальних закладів, розкрити її етапи з рекомендаціями щодо використання на кожному із них ефективних форм і методів навчально-виховної роботи.

На сьогодні у науково-педагогічних дослідженнях набув поширення метод моделювання. Він полягає у побудові теоретичних, абстрактних, графічних моделей. Модель у широкому розумінні за К.Б.Батароевим це «...вибрана суб'єктом система, яка відтворює істотні, для певної мети пізнання, сторони (елементи, властивості, відносини, параметри) об'єкта вивчення і через це знаходиться з ним у такому відношенні заміщення і схожості, що дослідження її служить опосередкованим способом отримання знання про цей об'єкт» [4, с. 28].

Суттєві переваги моделі для дослідника полягають у тому, що вона дозволяє: виробити ідеальну схему реального об'єкта, чим забезпечується економія ресурсів, оптимізується процес дослідження; визначити компоненти, які утворюють систему; схематично розглядати зв'язки між компонентами моделі. Зазначені переваги дають нам підстави застосувати даний метод у процесі обґрунтування моделі формування лідерських якостей студентів – майбутніх фахівців агропромислового комплексу.

На першому етапі моделювання нами було здійснено попередній аналіз процесу формування лідерських якостей студентів, вивчено досвід виховної роботи провідних аграрних вищих навчальних закладів України та зарубіжжя, розкрито роль і місце різних суб'єктів освітнього процесу (науково-педагогічні і педагогічні працівники, колектив, студентське самоврядування, молодіжні громадські організації) у розвитку визначених якостей, потрібних студентам для утвердження у ролі ведучих фахівців агропромислової галузі. Також обґрунтовано педагогічні умови, що сприяють цьому (теоретична підготовка студентів з лідерології, мотивація студентів до лідерства, готовність НПП до формування у студентів лідерських якостей, формування громадської думки стимулюючої лідерську поведінку студентів, сприятливий морально-психологічний клімат та атмосфера творчості, розвиток дієвих форм студентського самоврядування, врахування вікових та індивідуальних особливостей студентів), відібрано валідні форми і методи діагностики та розвитку лідерських якостей майбутніх фахівців, серед яких провідними є творчі й інтерактивні.

Другий етап моделювання «Побудова і наступне вивчення моделі» передбачає виокремлення складових моделі. З цією метою нами було здійснено аналіз обґрунтованих на сьогодні моделей формування лідерських якостей студентів у вітчизняній та зарубіжній літературі. Даний аналіз, а також результати наших досліджень дають нам підстави виділити такі складові моделі формування лідерських якостей у студентів аграрних вищих навчальних закладів як: суспільна потреба; мета і завдання; зміст; методологічні підходи та принципи; педагогічні умови; етапи формування; форми і методи, критерії, показники та рівні сформованості лідерських якостей; самодіагностика, самокорекція і самовиховання якостей.

Суспільна потреба полягає у необхідності підготовки для агропромислової галузі фахівців вихованих на засадах ноосферогенезу, здатних ефективно діяти в ситуаціях невизначеності, творчо підходити до вирішення назрілих проблем, продукувати нові ідеї, згуртовувати людей навколо суспільно-корисної мети та забезпечувати її досягнення в оптимальні терміни при

мінімальних матеріальних затратах. Для цього у майбутніх фахівців окрім набору відповідних компетенцій слід формувати затребувані ситуацією комбінації (кластери) якостей притаманних лідерам.

Мета моделі полягає у створенні умов для розвитку і самовиховання визначеного набору лідерських якостей у студентів та забезпечення ефективного педагогічного супроводу цього процесу на основі *системного і компетентного, гуманістичного, акмеологічного, діяльнісного підходів*.

Головними завданнями моделі є: 1) обґрунтування лідерських якостей фахівців агропромислового комплексу та діагностика їх сформованості; 2) підбір адекватних форм, методів і засобів навчально-виховної роботи, направлених на реалізацію лідерського потенціалу; 3) ознайомлення та сприяння опануванню студентами головними прийомами самовиховання лідерських якостей; 4) координація діяльності різних суб'єктів виховної роботи для цілеспрямованого, систематичного формування лідерських якостей студентів аграрних вищих навчальних закладів; 5) забезпечення реалізації обґрунтованих педагогічних умов.

Змістовна компонента моделі формування передбачає виховання у майбутніх фахівців комплексу лідерських якостей, які ми умовно поділяємо на три групи, а саме: 1) *загальні управлінські* (професійна компетентність, практичне мислення, комунікативність, організаційні здібності, працелюбність, сила волі, здоровий спосіб життя, стресостійкість, колективізм); 2) *власне лідерські* (харизматичність, творчість, ініціативність, емпатія, моральність); 3) *специфічні* – характерні для агропромислової галузі. Такий поділ детермінований відмінністю просто керівника від лідера та лідера загалом від лідера конкретно для агропромислового комплексу.

У структурі якості ми виділяємо потребу поводитись, діяти певним чином у визначеному діапазоні ситуацій, що залежить також від когнітивної, емоційно-ціннісної сфери особистості. З огляду на це можна виділити чотири етапи формування лідерських якостей майбутніх фахівців АПК, а саме: 1) *мотиваційно-зорієнтований*; 2) *когнітивно-зорієнтований*; 3) *емоційно-ціннісно-зорієнтований*; 4) *діялісно-поведінковий*; 5) *рефлексивно-оціночний*. Коротко розкриємо суть кожного із етапів.

Мотиваційно-зорієнтований етап – вимагає зосередження педагогічних зусиль на спонуканні студента до вибору пріоритетних, з точки зору соціального і професійного розвитку потреб у високих досягненнях, афіліації, престижі і визнанні, у самоствердженні і самореалізації. Завдання науково-педагогічних працівників і наставників полягає у забезпеченні відповідного супроводу мотиваційного процесу.

Основними завданнями мотиваційно-зорієнтованого етапу виховання лідерських якостей студентів є: 1) вивчення мотиваційної сфери особистості студента та рівня домагань, сформованості лідерських якостей; 2) актуалізація потреб пов'язаних із лідерством; 3) сприяння усвідомленню студентами взаємозв'язку між лідерством як груповим явищем і особистісними якостями; 4) усвідомлення потреби у формуванні і самовихованні визначеного набору лідерських якостей.

Для того, щоб «підживлювати» мотивацію студентів до лідерства можна використовувати найрізноманітніші прийоми, методи і форми. Серед них особливе значення мають вербальні, такі як: бесіда, розповідь, інформування, переконання. При цьому слід передати студентам ідею про взаємозв'язок між особистісними якостями і лідерством. Тобто студенти повинні усвідомити, що задоволення потреб пов'язаних із лідерством може відбутися за умов формування і самовиховання визначених якостей.

На етапі мотивації студентів до лідерства необхідно також наводити приклади успішних людей, аналізувати їх біографії виділяти якості, що сприяли сходженню до лідерства. Для цього можна застосовувати такі форми і методи як зустрічі з відомими постатями нашого часу, читання додаткової літератури (біографії знаменитих, історичних, політичних діячів, передовиків і організаторів агропромислового виробництва), презентації органів студентського самоврядування, молодіжних громадських організацій, клубів за інтересами, спортивних секцій, колективів художньої самодіяльності. *Науково-педагогічні працівники, наставники*

академічних груп і активісти студентського руху на цьому етапі є головними суб'єктами впливу. Вони зосереджують увагу студентів і доносять у доступній для них, художньо-образній формі, підсилену позитивними емоціями інформацію про досягнення провідних функціонерів університетського громадського життя, гучні перемогах спортсменів, творчі успіхи молодих митців, чим спонукають адресатів впливу до високих досягнень, самоактуалізації та самовиховання відповідних якостей. На основі сприйняття конкретних прикладів, викликають бажання у кожного розкрити лідерський потенціал шляхом включення у різні форми діяльності (студентське самоврядування, молодіжні громадські організації, командні види спорту, клуби за інтересами, наукові гуртки тощо). Значну роль у процесі реалізації мотиваційно-зорієнтованого етапу формування лідерських якостей відіграють науково-педагогічні і педагогічні працівники. Вони проводячи лекції, семінарські і практичні заняття із відповідних дисциплін застосовують методи пояснення, прикладу, розповіді, переконання наголошуючи студентам на важливості оволодіння професійними і гуманітарними знаннями, практичними вміннями і навичками для утвердження в ролі лідерів у майбутній професійній діяльності.

Когнітивно-зорієнтований етап – полягає у педагогічному впливі на свідомість студента, передачі йому знань про: лідерство як складний соціально-психологічний феномен; теорії його походження (з акцентом на теорію рис і ситуаційну теорію); причини, які сприяють його прояву; особистісні якості, від яких залежить утвердження студентів як лідерів у сфері їх професійної діяльності (ситуація); зв'язки і залежності, які існують між набутими лідерськими якостями та здатністю досягати успіхів, високих результатів в обраній професії; про владу і відносини домінування-підлеглості, прийоми психологічного впливу на індивідів у процесі їх взаємодії; методики самовиховання лідерських якостей тощо.

Головними завданнями означеного етапу є: 1) передача студентам знань про лідерство як соціально-психологічний феномен; 2) формування у студентів переконань про залежність статусу людини в ієрархії лідерства від рівня розвитку особистісних якостей; 3) усвідомлення студентами того, що визначені особистісні якості можуть бути сформовані у різних видах діяльності; 4) засвоєння студентом професійних, гуманітарних знань та знань із менеджменту.

У процесі когнітивно-зорієнтованого етапу у студентів формуються поняття судження і умовиводи про лідерів і лідерство в агропромисловій галузі, уявлення про те, які якості слід розвивати в собі, у чому полягає сутність кожної із них, як наявні якості проявляються у практичній діяльності і при допомозі яких методів і прийомів їх можна розвинути шляхом самовиховання.

У межах цього етапу головними суб'єктами виховання є науково-педагогічні і педагогічні працівники кафедр гуманітарного спрямування, а також наставники академічних груп, які направляють і супроводжують процес пізнання студентом особливостей феномену лідерства в ході опанування курсів таких гуманітарних дисциплін як «історія України», «Політологія», «Соціологія» інші. При цьому змістовні модулі означених дисциплін, що стосуються лідерства, управління та влади, розширюються, поглиблюються їх вивчення шляхом опрацювання додаткової літератури, проведення під час семінарських занять ділових ігор і евристичних бесід. Наставники академічних груп для студентів-першокурсників проводять організаційно-виховні години в ході яких, із застосуванням проблемного методу, методів дискусії, бесіди, обговорюють теми, пов'язані із лідерством.

Студенти, сприйнявши, осмисливши, усвідомивши і детально дослідивши феномен лідерства, особистісні якості, які зумовлюють його появу, отримують зразок, відображений у поняттях і образах (дуже часто він носить збірний характер). Цей образ чи розуміння лідерства осмислений раціонально, а його підкріплення позитивними емоціями відбувається у процесі реалізації наступного етапу.

Емоціо-ціннісний етап виховання лідерських якостей передбачає педагогічний вплив на афективну і ціннісну сферу особистості студента, з метою формування у нього оціночно-позитивного ставлення до лідерства, як затребуваного суспільством і ситуацією феномену,

соціальної ролі, що становить суспільно-політичну, економічну та вітацентричну цінність, сприяє задоволенню потреб у самореалізації, владі, престижі і повазі, афіліації, досягненнях.

Емоції забарвлюють відображуваний зміст лідерства, забезпечують його сприймання студентами як особистої і соціальної цінності. Раціональна і афективна сфера особистості тісно взаємопов'язані та взаємно обумовлюють одна одну. Пізнання і бажання наслідувати провідних лідерів, розвивати у собі визначені і необхідні для успіху якості, повинні емоційно-позитивно прийматись і переживатись вихованцями. Отже, в емоціях через переживання суб'єктивно оцінюється значущість лідерства і необхідність розвитку та самовиховання відповідних якостей.

Завданнями педагогічного супроводу емоційно-ціннісно-зорієнтованого етапу формування лідерських якостей є: 1) вивчення ставлення студентів до лідерства як соціально-психологічного феномену; 2) сприяння формуванню інтересу і ціннісному відношенню студентів до лідерства та самовиховання визначених якостей; 3) надання допомоги студентам у конструюванні чи виборі ідеального образу лідерства із набором затребуваних агропромисловою галуззю якостей; 4) забезпечення переживання студентами позитивних емоцій внаслідок реалізації лідерського потенціалу; 5) розвиток у студентів емоційно-почуттєвої культури на гуманістичних засадах та здатності оптимально управляти своїми емоціями (методики Р.Бояцис, Е.Макки) [5].

Важливими суб'єктами цього етапу є науково-педагогічні працівники, наставники академічних груп, студентський актив, різні колективи університету (групи, спортивної секції, художньої самодіяльності), органи студентського самоврядування, молодіжні громадські організації та інші. Направляючим суб'єктом педагогічного супроводу залишається наставник академічної групи, який координує діяльність усіх інших учасників навчально-виховного процесу на засадах особистісно-орієнтованого підходу. Зусилля наставника повинні направлятись на: розвиток інтересу до лідерства – емоційно-забарвленої, інтелектуальної вибірковості, коли лідерство як об'єкт викликає емоційний відгук; спонукання студента до рефлексії.

Продуктивним на даному етапі буде культивування форм і методів, які діють на емоційно-почуттєву і ціннісну сферу особистості: проведення тематичних вечорів, обговорення біографій видатних людей з позицій ціннісного підходу, перегляд театральних вистав, художніх кінофільмів, прозових і поетичних творів про героїчні і відважні вчинки, самопожертву, патріотизм і самовіддану працю видатних постатей української історії та сьогодення, перегляд вистав, концертів, участь у сценічних виступах, а також відвідання мастер-класів з менеджменту провідних агробізнесменів, організаторів виробництва, лідерів агропромислового комплексу.

Суспільно-корисні види діяльності з позицій лідера мають стати емоційно привабливими для студента. Тому суб'єкти навчально-виховної роботи повинні докласти зусиль до того, щоб реалізація студентами перших спроб діяльності, з позицій виконавця громадських доручень, організатора групових проєктів, породжувала позитивні переживання і емоції, які будуть підкріплювати інтерес до професії, потребу у лідерстві і самовдосконаленні. З огляду на це, педагогічний супровід повинен передбачати штучне створення для студента ситуацій успіху.

Діяльнісно-практичний етап формування лідерських якостей. Оскільки «діяльність кожної окремої людини залежить від її місця у суспільстві, від умов, які випадають на її долю, від того, як вона складається у неповторних індивідуальних обставинах» [6, С.83], тому на даному етапі важливо залучати вихованців до різних видів діяльності (навчально-пізнавальна (учіння), трудова, ігрова, громадська, творча, спілкування ін.).

Головними завданнями зазначеного етапу є: 1) включення студентів у різні види соціально-значимої діяльності, у тому числі з позиції лідера; 2) сприяння реалізації лідерського потенціалу студентів у діяльності; 3) диференційований та індивідуальний підбір форм і методів розвитку у студентів кластеру лідерських якостей.

Рефлексивно-оціночний етап передбачає педагогічний вплив на формування адекватної самооцінки та «Я-концепції», самовиховання і самовдосконалення студентом відповідних лідерських якостей на основі рефлексії. Остання дозволяє осмислити суб'єктом своє «Я» з метою переконатися, чи відбулися якісь зміни у власній внутрішній особистісній структурі,

чи ні. Студент повинен також усвідомити й визнати все те, що віддаляє його від лідерства, як ідеального образу професійної досконалості, соціальної зрілості. Створювальна рефлексія, на думку І.Д.Беха [7], передбачає також духовно-моральний розвиток і саморозвиток особистості.

З огляду на це, головним суб'єктом виховання – є власне студент, який здатний до саморозвитку і самовдосконалення відповідних лідерських якостей, використовуючи широкий спектр прийомів самовиховання.

Висновки. Модель формування лідерських якостей студентів є складним структурним утворенням, системою із взаємопов'язаними складовими, які обумовлюють її цілісність і ефективність. Такими складовими є: суспільна потреба; мета і завдання; зміст; методологічні підходи та принципи; педагогічні умови; етапи формування; форми і методи критерії, показники та рівні сформованості лідерських якостей; самодіагностика, самокорекція і самовиховання якостей.

Основними етапами формування лідерських якостей студентів є: 1) *мотиваційно-зорієнтований*; 2) *когнітивно-зорієнтований*; 3) *емоційно-ціннісно-зорієнтований*; 4) *діяльнісно-поведінковий*; 5) *рефлексивно-оціночний*. Реалізація того чи іншого етапу передбачає акцент на формуванні відповідних груп лідерських якостей. Так, когнітивно-зорієнтований етап дозволяє акцентовано формувати інтелект, професійні знання, здатність передбачати і оцінювати мінливі природні фактори, екологічну культуру, творчість. Емоційно-ціннісно-зорієнтований – моральність, емпатію, любов до землі. Діяльнісно-поведінковий етап передбачає застосування на практиці лідерських якостей їх перевірку і корекцію на рефлексивно-оціночному етапі у процесі самовиховання.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є обґрунтування особливостей та шляхів формування окремо взятих лідерських якостей студентів аграрних ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Конышева Л.Н. Формирование лидерских качеств студентов посредством участия в деятельности органов самоуправления: автореф. дис. канд. пед. н. 13.00.01. Вятский государственный гуманитарный университет. – Киров, 2009. – 19 с.
2. Авдеева А.А. Формирование лидерских компетенций в процессе профессионального становления специалиста в вузе: автореф. дис. канд. пед. н. 13.00.08. Тамбовский государственный технический университет. – Тамбов, 2010. – 21 с.
3. Саляхов В.Ю. Формирование лидерских качеств студентов : на опыте подготовки менеджеров: автореф. дис. канд. пед. н. 13.00.08. Волгоградский государственный педагогический университет. – Волгоград, 2008. – 20 с.
4. Батароев К.Б. Аналогии и модели в познании / К.Б.Батароев. – Новосибирск: Наука, 1981. – 320 с.
5. Бояцис Р. Резонансное лидерство: Самосовершенствование и построение плодотворных взаимоотношений с людьми на основе активного сознания, оптимизма и эмпатии / Ричард Бояцис, Энни Макки ; Пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 300 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н.Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
7. Бех І.Д. Психологічні механізми сходження особистості до духовних цінностей // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал. Матеріали наук.-практ. конференції (за результатами науково-дослідної роботи Інституту проблем виховання НАПН України у 2010 році) / За ред. І. Д. Беха, О. В. Мельника. – Івано-Франківськ: В-тво "Тіповіт", 2011. – Вип. 1. – С. 3-19

Based on a systematic approach highlights and reasonable process of leadership skills of future professionals of the agricultural sector through simulation. Reveals the stages of this process with the main forms and methods of education leadership. The role and place of different actors educational work in the preparation of students as leaders in agriculture.

Key words: leader, leadership, future of agriculture experts, a model of leadership.